

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XI

BELGRADE 1980.

Миодраг СТОЈАНОВИЋ

Балканолошки институт САНУ
Београд

ПРВА ГРЧКА РАСПРАВА О СРПСКОЈ НАРОДНОЈ ПОЕЗИЈИ

Новогрчка наука о књижевности се до сада у неколико махова веома живо интересовала за југославистичке студије, посебно за историју, језик и књижевност српскога народа. Било је то најпре 60-их и 70-их година прошлога века, у време када је реформаторско дело Вука Караџића увелико крчило наше место у европској култури.

У атинском књижевном часопису *Pandora*, марта 1851. године, штампана је клефтска песма *Кћи старога Мургоса*, за коју је у предговору речено да је то једна, до тога времена необјављена, грчка народна песма. Био је то, у ствари, песнички препев наше народне песме *Златија старца Ђеивана*, епирског песника Георгија Залокостаса¹. — Прве податке о навикама и обичајима, о карактеру и поезији Срба, пружио је грчком читаоцу превод Ранкеовог дела *Serbische Revolution* (1829), објављен такође у часопису *Pandora* (1861), а онда и посебно², пуних тридесет година пре целовитог српског превода³. Ова сазнања знатно су проширена када се исте 1861. године појавио грчки превод Доре Дистрије, *Les Femmes d'Orient*, у коме су многе појединости о

¹ Dorothe Kadach: *Ein serbisches Volkslied in griechischer Übersetzung*. Gedenkschrift für Alois Schmaus, Serta Slavica In memoriam Aloisii Schmaus. München 1971, 323 squ.; Др Миодраг Стојановић: *Залокостасов препев песме „Златија старца Ђеивана“*. Народно стваралаштво — Folklor, XVII, св. 66—68, 1978, 104—108.

² Ράνκε Λεοπόλδος, *Ἡ ἐπανάστασις τῆς Σερβίας... ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Κωστῆ. Ἐν Ἀθήναις 1862, σελ. 72. Ἐν σ. 18—24: Ἡθῆ καὶ ἔθνη δὲ χαρακτήρ καὶ ἡ πόλισις τῶν Σέρβων.*

³ Ранкеово дело почео је да преводи Ст. Новаковић, али је 1864. године објавио само први део. Цео превод штампан је 1892.

јунацима и песмама косовског циклуса, о Марку Краљевићу, о хајдучима и Караборџу.⁴

У хронологији присуства јужнословенске народне песме и прилога о њој у новогрчкој књижевности, расправа Јоаниса Перваноглуса *О српској народној поезији*⁵, према библиографским подацима у овом часу⁶, први је натпис те врсте једног грчког аутора. Професор новогрчке књижевности на Атинском универзитету средином прошлога века, књижевник и преводилац Јоанис Перваноглус⁷, и сâм у контексту своје расправе помиње оне свакако важније изворе. До Вука Караџића углавном непознате српске народне песме задивиле су образовани свет, чим су биле штампане, „а мудра госпођа Талви, превела их је на немачки језик”. И Никола Томазео — додаје Перваноглус, у својој познатој збирци тосканских, корзиканских, илирских и грчких народних песама⁸, превео је „не мали број српских песама на књижевни италијански језик, с разним белешкама”. Управо у тим белешкама уз поједине песме, посебно у Томазеовом предговору књизи *Canti illirici*, и налазимо окосницу Перваноглусове студије, чији интегрални текст овде преводимо и доносимо с паралелно назначеним изворним местима у Томазеа, Талвјеове и А. Дозона, уз напомену да поделу на три круга песама налазимо једино код Ранкеа, а круг песама о Караборџу — само у делу Доре Дистрије.

О српској народној поезији

Међу бројним словенским народима који чине пространу словенску расу, Срби без поговора заузимају једно од важнијих места. Њихова плодна земља испресецана бистрим рекама и пуна сеновитих шума, разноврсних гора и непрегледних поља⁹, њихов јуначки, а у исто време и нежни карактер, њихово срце

⁴ Περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ γυναικῶν. Συγγράμμα τῆς Κομήσσης Δώρας Ἰστρίας... Ἀθῆναι 1861, σελ. 6-5-374; Οἱ Σέρβοι, σελ. 110—207.

⁵ Ἰωάν. Ἦσ. Περβάνογλους, Περὶ τῆς δημοτικῆς τῶν Σέρβων ποιήσεως. Φιλίστωρ, 3 (1862), 542—549.

⁶ Βιβλιογραφία τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῶν ἐτῶν 1800—1906 ὑπὸ Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 23 (1973—1974), Παράρτημα Α'. Λαογραφία τῶν βαλκανικῶν λαῶν, σ. 223—226.

⁷ Јоанис Перваноглус (1831—1911) школовао се у Минхену. Поред немачког, добро је знао италијански и енглески језик. Саставио је речнике грчко-енглески и енглеско-грчки, грчко-италијански и италијанско-грчки. Преводио је Шекспира, Лонгфелоа. — Cf. Μελαλίνου Μ., Περβάνογλους Ἰωάννης. Μεγάλη Ἑλληνική

⁸ *Canti popolari Toscani, Corsi, Ilirici, Greci* raccolti e illustrati da N. Tommaseo. Vol. IV. Venezia 1842. 9 Cf. N. Tommaseo, *Canti popolari*... IV. *Canti Ilirici*, Prefazione, p. 5—25, et passim. У даљем тексту наводим *Pref.*, p. 21. — Fertile il suolo di Serbia, ma acquitrinoso: i fiumi abbondanti... E a' fiumi è ingombro d'alberi il letto, ombrose le sponde... Forestre impenetrabili...

— стедиште најплеменитијих осећања, и најзад, њихова предања која су испунила главне стране њихове националне историје — све то побуђује наше дивљење и представља нам српски народ украсен блиставом дијадемом чији је најсветији и најцењенији драгуљ дуговечна и непомирљива мржња Срба према Турцима који су, у погубној и крвавој битки на Косову* (15. јуна 1389), поробили ову песничку земљу што се, у осећању своје снаге и под стварно задивљујућим и родољубивим предвођењем својих старешина, оних од рода Немањића¹⁰, усудила да угрози охоло турско царство. Од тога несрећнога дана Србија је постала потчињена Турцима; у Косовској битки пали су сви њени војсковође, а оно што је и успело да се спасе, било је приморано да напусти земљу носећи са собом и трезоре, и књиге, још и оно сећање о историјским предањима. Остао је само народ, проста необразована маса потпуно одвојена од величине протеклих времена и у тој безнадежности привикавао се непроходној тами и неизвесној будућности. Отуда и српска народна песма пада у сету за пољем Косовом, на коме је благородни кнез Лазар нашао славну смрт и погреб. Толико је у народу остало живо сећање на онај погубни дан, тако да још и данас Србин, пролазећи преко онога поља, стане замишљено и сузно над оним тренуцима, као да се битка догодила једва пре неколико часова, и о њој говори као о садашњем догађају.

Народ оплемењен толиким осећањима, народ који има тако живу машту немогуће је а да нема и народну поезију, пуну прелепих сцена и сјајних слика. И с правом се словенска раса уопште горди да је најпоетскија на свету; немајући пак велике уметничке песнике, ово мишљење се ослања на њену народну поезију. Ко се није дивио њеним народним песмама? Кога није привукла лепота осећања које гори у њима? У српским јуначким песмама окружују нас хомерски звуци; у њима као последица теме преовлађује епски елеменат и подсећа нас на пријатан, допадљив и смирен стил хомерских песама, а не на оштар и драматичан стил енглеских песама. Познато је да код германских народа преовлађује епски, а код Италијана и Словена лирски елеменат; српске песме, међутим, су мешавина лирске и епске поезије.

* (Звездицама су означене Перваноглусова запажања). — Косово поље, тј. поље *косова*, вероватно што је на том пољу било пуно таквих птица. Значајна је сличност речи Косово и *косова*. — Cf. *Poésies populaires serbes, traduites sur les originaux, par Auguste Dozon, chancelier du Consulat Général de France à Belgrade. Paris 1859; Index explicatif, p. III, Koşovo (de koş, merle).*

¹⁰ *Pref., p. 9, ... la stirpe regia de Nemànidi.*

Српску народну поезију можемо да поделимо на три велика дела, који се односе на исто толико периода велике међусобне сличности, пошто скоро све српске песме имају исту тему.

*
* * *

Песме првога круга садрже подвиге словенскога јунака Марка,** краљевића, Ахилеја и Херакла Србије¹¹, човека краљевскога рода, који је деловао 1373. године, и прославио српско оружје; управо када је протеран од оца прихватио је турску службу и под заставом султана Амурата борећи се стигао је до Арабије¹². Историја помиње да је овај јунак погинуо борећи се са Турцима против Влаха, док мит каже да је живео пуних 300 година и да је заспао мирним сном из кога ће се пробудити када дођу боља времена за отаџбину¹³. Наводећи то Италијан Томазео правилно примећује да је поезија златна посуда у коју се скупља људска нада очишћена сузама¹⁴. Бројне су песме које певају о Марку¹⁵, првом јунаку српскога народа. И дан данас онај који пролази плодним долинама Србије или кршевитим крајевима Црне Горе може да чује песме о јунаку Марку, које певају просјаци или слепи и сакати старци, покушавајући да разнеже пролазнике и на тај начин да добију милостињу¹⁶. Не изгледа ли то да цео народ тражи самилост. И ми (Грци) имамо песме о Каранскакису и Марку Боцарису и другим јунацима и предводницима наше свете борбе, које понекад певају и на улицама нашег главног града слепи и сакати просјаци.

Други круг српске народне поезије садржи песме које се односе на несрећну битку на Косову, којом је цела Србија била покорена од охолних Отомана¹⁷ и у којој је последњи цар Срба

** У личности Марковој одликовао се цели словенски народ са својим врлинама и недостацима: јунаштво крволочно и племенито, искрена и поносна племенитост, склоност пијењу вина и уздржљивост у телесним насладама, најзад — вера чиста и у храмовима и код куће.

¹¹ *Canti Illirici*, p. 39, на крају текста уз песму *La madre di Marco Craglievich* — ... Marco Craglievich, l'Achille e l'Ercole Serbo.

¹² *Pref.*, p. 12. — ... che nel 1373 a lui ricorsero. Il più celebre è il maggiore, Marco, detto Craglievic cioè figliuolo del re: ... simbolo delle alteramente e con fiducia da lei portate sventure. A Marco non piacevano le avere ingiustizie del padre... Onde il padre lo scaccia; ed egli va e serve ad Amuratte, e fino in Arabia combatte sotto la bandiera ottomana.

¹³ *Ibidem*, — La storia lo fa morire nella battaglia di Baiazette contro un principe di Valacchia; ma la favola lo fa vivere trecent'anni, poi addormentarsi tranquillo, e aspettare un miglior di che si desti.

¹⁴ *Ibidem*, — La poesia è il vaso d'oro in cui, distillata con lacrime, serbasi l'umana speranza.

¹⁵ *Pref.*, p. 22. — Molte (de' canti) versano intorno a Marco Craglievic.

¹⁶ N. Tommaseo, *Dei canti popolari degli Slavi meridionali*, Ragusa 1851, II. *Dei canti popolari Ragusei*, p. 60.

¹⁷ *Canti Illirici*, p. 110, белешка уз песму *L'ultima cena di sire Lazzaro*, — Poesia storica... Narrasi la battaglia in cui per l'imperio di Serbia per tradimento, e le armi turche copersero quella terra beata...

izgубио и престо и живот. Неке од ових песама помињу организовану издају, а као издајника сматрају Вука, зета кнеза Лазара, али ипак поричу то лоше дело и окривљују несрећну судбину Србије¹⁸. Сигурно је свакако да су великој катастрофи допринели, с једне стране унутрашње несугласице које су српски кнезови подстрекивали, а с друге стране подцењивање које су Срби отворено показивали према Турцима¹⁹: тако се у једној песми каже „добро је да неко не страхује од непријатеља, но страшно је да га потцени“. Без сумње највреднија од свих песама, која истовремено има и песничку и историјску вредност, јесте она с насловом *Последња вечера кнеза Лазара*²⁰, у којој се пева о страшној битки на Косову. Битка је приказана као да се дешава негде далеко, слично онима у старој грчкој трагедији²¹. Песма почиње гозбом:

*Цар Лазаре сједе за вечером,*²²

и завршава се смрћу цара. Томазео каже: „Лазар је могао да понови сјајне речи Грка Леониде: вечерајмо мирно, сутра ћемо постати храна гавранова“²³ тужна и у исто време узвишена антитеза нежних осећања с једне, и рушилачке мржње и издајства, с друге стране. У свакој речи учесника у боју осећаш дах смрти. У томе претпостављаш занос мушке истрајности, која је одлучнија од племените храбрости. Славно умрети боље је него славно победити. Најславнији и најсветији венац је смрт за отаџбину²⁴. Опис битке почиње углавном овим лепим стиховима:

*Кад је сјутра јутро освануло,
Долећеше два врана гаврана
Од Косова поља широкога.*²⁵

¹⁸ *Pref.*, p. 13. — ... I canti accusano Vuco Brancovich, marito a Mara figliuola di Lazzaro, che... tradisse il suocer e la patria... Altri nega il vile atto.

¹⁹ *Ibidem*, — Ma fosse anche vero: ... poi le turpi discordie de'grandi, poi quel dispregio superbo in che i Serbi tenevono i Turchi.

²⁰ *Canti Illirici*, p. 110. — *L'ultima cena di sire Lazzaro*.

²¹ *Ibidem*, — Nel canto la battaglia rappresentasi in lontananza, e, come nelle tragedie greche, narrata...

²² *Ibidem*, p. 111. — *Sire Lazzaro siede a cena...*; p. 110. — Il canto comincia da convito, finisce in morte.

²³ *Ibidem*, Poteva Lazzaro ripetere con Leonida: «Ceniamo in pace; domani saremo pasto di corbi».

²⁴ *Ibidem*, Il contrasto fra i dolci affetti domestici, e l'orrore degli odii, e, peggio, de' tradimenti, è pieno di cupa, e pur soave pietà, pietà. Senti in tutte le parole degli accorrenti a combattere un' aura di morte; e insieme una ispirazione di sommessa constanza, chè più coraggiosa del' baldanzoso coraggio. Chi muor bene, è più sacra è la morte.

²⁵ *Canti Illirici*, p. 114—115: Quando alla domane il mattino albeggiò,
Volarono due neri corbi

Da Cossovo, l'ampia campagna...

Друга песма, или боље одломак песме, такође пуне поетског заноса, с насловом *Косовски јунаци*, јасно показује да су ова битка и догађаји око ње тема епских песама целог словенског племена²⁶. И једна црногорска песма помиње Вука, зета Лазаревог, као издајника и његово издајство назива раном која је нагризала изнутрицу целог српског народа.²⁷

Ове херојске песме као ехо преношене од уста до уста, и од срца на срце, од 14. до 19. века, сачувале су живо сећање о слави предака, слави која је зрачак наде. Беживотан је народ који нема своје епске поезије и историјске традиције.²⁸

Трећи део српске народне поезије, који треба сматрати наставком прва два дела, пева о делима најновијег хероја српске историје — Карађорђа (црног Борђа), а као тему има страшну борбу између Турака и Срба од 1804. до 1815. године.

Ове песме сличне су и према духу и према стилу старијим песмама, на које се угледају, али немају мању поетску вредност. И то су јуначке песме о првом хероју Карађорђу или о некој победи Срба против непријатеља; понекад певају и о неком безначајном догађају, који машта народног певача разноврсно украшава. Уопште и најмањи догађај словенским народима користи као тема песме.

То су управо три главна дела српске народне поезије. Јуначке песме Срби називају *таворие* од *Тавор* (тј. *таборије* од *табор*), старог Ареса Словена. И веома малобројне љубавне песме Срба учествују много више у епском стваралаштву него грчке²⁹. Свима је позната љубав и склоност Словена за песму, коју прате музичким инструментима; у Србији мушкарци певају и улето и преко зиме, и код куће, и на бојном пољу; певају и жене уз преслицу код куће, или када су на жетви у пољу.³⁰ За Србе је празник убирање плодова, пре свега берба

²⁶ *Ibidem*, p. 125, почетак Томазеовог текста уз фрагмент песме *I prodi di Cossovo* — Frammento che mostra come la battaglia di Cossovo e fatti che presedettero a quella fossero il soggetto d'epici canti per tutta l'illirica gente...

²⁷ *Ibidem*, № 5. — In una del Montenegro... ramentasi con orrore il tradimento del Brancovich, siccome piaga tuttaviva vivà di tutta la serbica stirpe.

²⁸ *Ibidem*, p. 126. — E queste canzoni, volate d'anima in anima e d'eco in eco, dal decimoquarto secolo al decimonono... tennero vive le memorie, che sono scintilla della speranze. Nazione che non ha poesia storica, nè poeticamente storiche tradizioni viventi nella moltitudine, è nazione morta.

²⁹ *Pref.*, p. 22. — Le poesie eroiche chiamansi Tavorie, da Tavor, l'antico dio della guerra. E le eroiche tengono dell' epopea molto più che le greche...

³⁰ N. Tommaseo, *Die canti popolari degli Slavi meridionali*. Ragusa 1851, II deo, *Dei conti popolari Ragusei*, p. 69; *Übersichtliches Handbuch einer Geschichte der Slavischen Sprachen und Literatur. Nebst einer Skizze ihrer Volks-Poesie*. Von Talvj. Mit einer Vorrede von Edward Robinskön. Deutsche Ausgabe, übertragen und bevorwertet von Dr. B. K. Brühl. Leipzig, Verlag von Carl Geibel, 1852, p. 308—309.

грожба; сваки празник уопште је церемонија. И тужбалице њихове су песме. То им је заједничко са свим јужњачким народима.

*
* * *

Српске народне песме су једно време лежале незапажене и готово непознате, као благо у утроби земље, и само су повремено од њих одјекивале горе песничке Србије. Средином прошлога века неки далматински монах Качић (*basich*, — *sic*) Миошић, први је почео да сакупља ту и тамо разбацане српске народне песме.³¹ Ова збирка, у ствари, и није важна да се толико спомене, јер је непотпуна и рђаво подељена, но и поред тога цео књижевни свет дугује захвалност њеном сакупљачу и издавачу једног од најсјајнијих драгуља који уопште чине блистави венац усмене поезије свих народа.

За ширење славе српских песама такође ништа мање није помогао и други јеромонах Јоанис (!) Фортис (рођен 1740. — тачније 1741, умро 1803), који је пре нешто око сто година издао збирку српских јуначких песама, потпунију и неупоредиво бољу, него што је она прва (Качићева). Те су песме толико побудиле радозналост Гетеа и Хердера, да су ови истакнути мислиоци на немачки језик успешно превели многе од њих.

Онај који се најпреданије бавио српским народним песничтвом без сумње је учени Вук Стефановић Караџић (рођен 1787). Овај прослављени човек имао је као животни циљ да оживотвори матерњи језик, који је говорило пет милиона људи***, и отргне од тоталне смрти, у којој се налазио толико векова, и да му да одговарајуће место. Племенит и патриотски циљ! Зато је са народних усана сакупио све до тада непознате српске песме које су, чим су биле штампане, задивиле образовани свет, а мудра госпођа Јакобс, позната под именом Талви, превела их је на немачки језик. (*Народне песме Србије*. 2 тома. У Халеу Саксоније 1825).

Овде морамо да споменемо и Италијана Николу Томазеа који је у својој познатој збирци песама тосканских, корзиканских, илирских и грчких, издао и не мали број српских песама на књижевни италијански језик, са разним белешкама.

И данас још Србија има своје народне песнике; најбољи од њих је Симеон Милутиновић, рођен 1791. у Сарајеву у Босни, који је дуже време ратовао под Карађорђевог заставом,³² и

³¹ *Pref.*, p. 23. — *Primo a raccorre i canti serbici nella metà del passato secolo, fu un Dalmata, un frate, il Cacich Miossich...*

*** Српски језик преовладавао је у следећим (тада — М. С.) турским и аустријским крајевима: Србији, Босни, Херцеговини, Црној Гори, Далмацији и Славонији. — *Cf. Pref.*, p. 24. — *Di que'cinque milioni di Serbi...*

³² *Pref.*, p. 23. — *Poeta d'arte, il più illustre ch'abbia finora la Serbia, è Simone Milutinović, nato in Sarajevo nel 1791; che combattè sotto Giorgio...*

поред многих лирских и епских песама (Лајпциг 1839, тачније 1837), издао је историју Србије од 1813. до 1815. писану на српском језику и која има велику вредност због тога што је писац био очевидац догађаја које описује изоштреним пером****.

То је укратко све најглавније о српској народној поезији. Недостатак простора нам не дозвољава да донесемо и неке одломке најбољих епских песама Србије. Добро би било да се преведу неке, оне најбоље, на наш језик, да би Грци боље упознали колико су им суседни Срби слични и по лепим осећањима за отаџбину, и по мржњи против Турака, њихових заједничких непријатеља.

Писао сам у Атини, маја 1862. године.

Јоан. Ис. Перваноглус

PREMIERE DISSERTATION EN LANGUE GRECQUE
SUR LA POESIE POPULAIRE SERBE

Résumé

Dans la chronologie de la présence de la poésie populaire des Slaves du Sud et des écrits qui s'en occupaient dans la littérature grecque moderne, la dissertation de Ioannis Pervanoglous »*Sur la poésie populaire serbe*«, d'après les données bibliographiques dont on dispose en ce moment, est le premier écrit de ce genre par un auteur grec. Professeur de la littérature grecque moderne à l'Université d'Athènes vers le milieu du dernier siècle, écrivain et traducteur Ioannis Pervanoglous, mentionne dans le contexte lui-même les sources les plus importantes qu'il utilisait (N. Tommaseo, Talvj.). Dans le recueil connu des poésies populaires toscane, corse, illyrienne et grecque — observe Pervanoglous — Tommaseo a traduit »un nombre point du tout insignifiant des chants serbes dans la langue littéraire italienne, accompagnés de divers notes«. C'est précisément dans ces notes, particulièrement dans la préface du livre *Canti illirici* que nous trouvons la charpente de l'étude de Pervanoglous, dont nous traduisons ici le texte intégral, en indiquant parallèlement les passages originaux chez Tommaseo, Mme Talvj et A. Dozon, et en faisant observer que nous trouvons la division en trois cycles des chants uniquement chez Ranke (*Serbische Revolution*) et le cycle des chants sur Karageorges seulement dans l'oeuvre de Dora d'Istrie, *Les Femmes d'Orient*.

**** Симеон Милутиновић је умро пре неколико година; њега су наследили други углавном не народни песници, као што ни он није био народни већ популарни, иако су стварали по правилима песничке уметности. Тачније речено народна поезија, као и код нас (Грка) тако и код Срба, настаје само од природно обдарених, неписмених, у непознавању тога што стварају.